

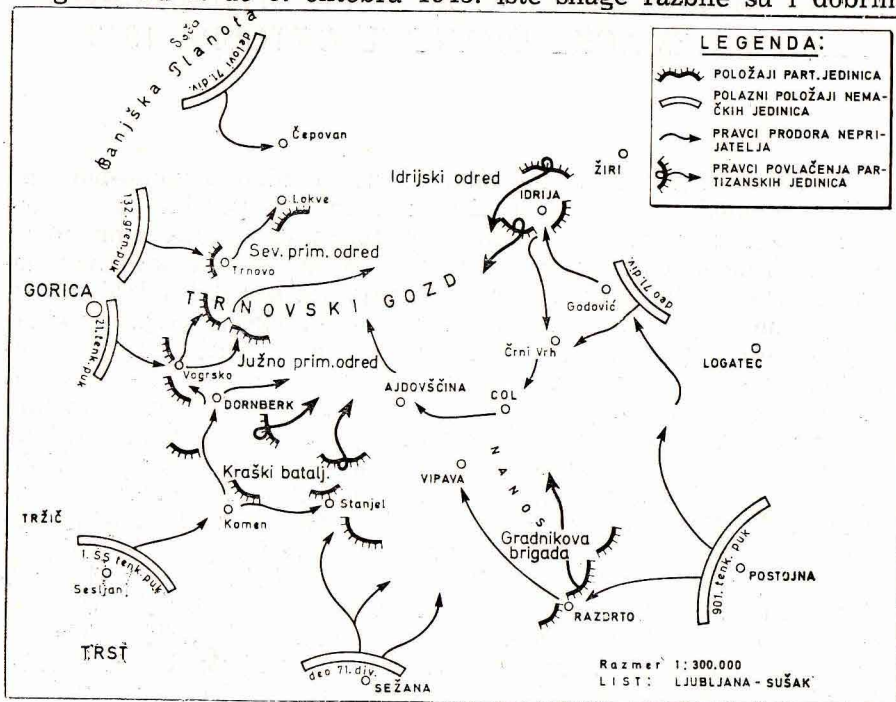
BORBE 13. PRIMORSKO-GORANSKE DIVIZIJE ZA VREME 6. NEMAČKE OFANZIVE OKTOBRA 1943.

Kapitulacija fašističke Italije osetno je oslabila vojno-politički položaj nemačke vojske na balkanskom ratištu, posebno na njegovom zapadnom delu. U to vreme na području Slovenačkog primorja, Istre i Hrvatskog primorja došlo je do omasovljenja narodnog ustanka, odnosno do stvaranja velikog broja partizanskih odreda i brigada, čime su počele osetno jačati vojno-političke pozicije narodno-oslobodilačkog pokreta na ovim područjima. U vezi stim štab nemačke armijske grupe „B” u severnoj Italiji je u vremenu od 11. do 15. septembra više puta obaveštavao nemačku Vrhovnu komandu o porastu narodnooslobodilačkog pokreta, odnosno o sve življoj borbеноj aktivnosti partizanskih jedinica na prostoru južno od Ljubljane, te o teškoćama nemačkih jedinica prilikom pokreta iz unutrašnjosti teritorije prema Puli i Rijeci. Ovakav razvoj događaja zabrinuo je nemačku Vrhovnu komandu, jer je trougao Trst—Ljubljana—Rijeka bio od velikog strategijskog značaja za nemačke vojne pozicije u Evropi, pošto su se preko njega povezivali frontovi u severnoj Italiji i jugoistočnom delu Balkana. Nemačka Vrhovna komanda je 17. septembra 1943. analizirala vojni i politički položaj u Italiji i na Balkanu i zaključila da je u tom trenutku za njene jedinice najnesigurnije područje Istre, pod čime je podrazumevala Slovenačko primorje, Istru i prostor južno od Ljubljane. Nemci su smatrali da je Vrhovni štab NOV i PO Jugoslavije preneo težište vojnih operacija na zapadni deo jugoslovenskog ratišta. Ovom prilikom razmatrana je potreba i mogućnost prikupljanja vojnih snaga za izvođenje jače ofanzive radi uklanjanja narastajuće opasnosti za nemačke vojne pozicije na ovom prostoru.

Dva dana posle ovog sastanka (19. septembra) nemačka Vrhovna komanda odlučila je da 2.SS tenkoviski korpus iz sastava armijske grupe „B” u severnoj Italiji izvede ofanzivu na ovom području. On je imao zadatak da uništi ustaničke snage u Istri, zaposedne jadransku obalu i obezbedi komunikacije koje sa severa vode ka lukama. Armiji je postavljen zadatak da prikupi jake i brzopokretne snage, koje će biti u stanju da u što kraćem vremenu razbiju i unište slovenačke i hrvatske partizanske jedinice, uguše narodni ustanak i uspostave sigurnost saobraćaja na primorskom pojasu.

Planom je bilo predviđeno da se u prvom i drugom delu ofanzive zahvati Slovenačko primorje i Istra, u trećem Gorski kotar i Hrvatsko primorje, i u četvrtom bivša Ljubljanska pokrajina, odnosno Dolenjsko i Notranjsko.

Od 25. do 28. septembra neprijateljske snage pod komandom štaba 44. grenadirske divizije, uz sadejstvo dela jedinica 71. pešađijske divizije, koncentričnim dejstvima razbile su partizanske bataljona i odrede na prostoru severno od linije Trst — Postojna (skica 1). Ofanziva je ove jedinice zatekla u procesu preformiranja u brigade. Od 1. do 3. oktobra 1943. iste snage razbile su i dobrim

Skica 1

delom desetkovale hrvatske brigade i odrede na južnom delu istarskog poluotoka. Tako je štab 2.SS tenkovskog korpusa realizovao prvi i drugi deo planirane ofanzive i postigao operativni cilj koji je odredila nemačka Vrhovna komanda. Ovim su stvoreni povoljni uslovi za pripreme i izvođenje daljih ofanzivnih dejstava.

Za izvođenje ofanzivnih operacija na području Gorskog kotara i Hrvatskog primorja štab 2. tenkovskog korpusa odredio je veći deo 71. divizije tj. njen 194. grenadirski puk i 901. tenkovski grenadirski puk, kojim je divizija bila ojačana.¹ Njen 211. grenadirski

¹ Divizija je imala četiri ojačana puka: 191, 194. i 211. grenadirski puk i 171. artiljerijski topovski puk. Brojno stanje divizije iznosilo je oko 14.000 ljudi. Osim toga pod njenu komandu stavljeni su 901. tenkovski grenadirski puk i 138. rezervni gorski puk. Pored toga, pridodavali su još pet raznih bataljona iz drugih različitih jedinica. Divizija je imala 69 tenkova i 56 protivtenkovskih topova, tako da je borbeno bila vrlo sposobna, kako sa gledišta broja ljudi, tako i što se tiče pokretljivosti i vatrene moći.

puk obezbeđivao je komunikacije Trst—Postojna. Jedinice oba puka su od 2. do 6. oktobra koordiniranim dejstvima očistile od partizanskih jedinica širi prostor oko Rijeke. Trebalo je zauzeti odgovarajuće polazne položaje za izvođenje ofanzivnih dejstava na prostoru istočno od Rijeke.

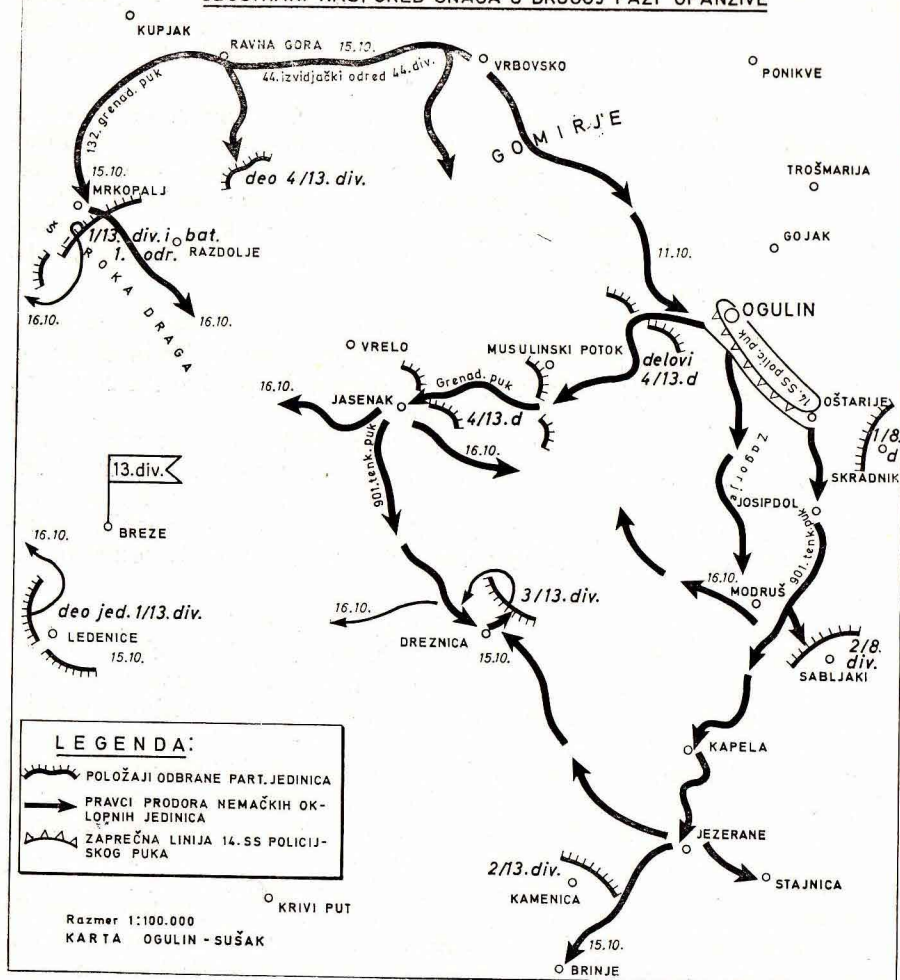
Cilj neprijateljske ofanzive bio je razbiti i uništiti jedinice 13. primorsko-goranske divizije na prostoru Bakar, Novi, Ogulin, Mrzle Vodice; osigurati saobraćaj na komunikaciji Ogulin—Šušak; rasteretiti 14. SS policijski puk u Ogulinu od pritiska jedinica 8. kordunaške divizije i stvoriti operativnu osnovicu za kasnija ofanzivna dejstva protiv slovenačkih partizanskih jedinica na teritoriji Ljubljanske pokrajine.

U vezi s tim 901. tenkovski grenadirski puk imao je zadatak da iz rejona Sušaka prodre prema jugoistoku radi čišćenja obalskog pojasa između Sušaka i Crikvenice, a potom da prodre na sever do Ogulina, zatvarajući obruč oko jedinica 13. divizije sa jugoistočne strane. Istovremeno 194. grenadirski puk prodirao je iz rejona Sušaka preko Gornjeg Jelenja prema Delnicama radi zatvaranja obruča sa severozapadne strane. Jedinice 14. policijskog puka iz 3. SS tenkovskog korpusa imale su zadatak da zatvore deo obruča sa severoistočne strane. Za početak operacije određen je 7. oktobar (ujutro) 1943.

Borbeni raspored 13. primorsko-goranske divizije i neprijateljski polazni položaji vide se na skici 2. Neprijatelj je zatekao 13. primorsko-goransku diviziju u nepovoljnom borbenom rasporedu, jer su njene jedinice bile raspoređene na širokom operativnom prostoru. Sem toga postojala je još jedna objektivna okolnost koja je otežavala rad štabu divizije i jedinicama u toku izvođenja borbenih dejstava (u prvoj fazi ofanzive). Naime, nemačke snage su do 5. oktobra 1943. dobrim delom razbile tek formirane istarske jedinice tako da nisu mogle dejstvom u pozadinu sadejstvovati jedinicama 13. divizije, kako se to moglo očekivati. Na položajima istočno od Sušaka u neposrednom borbenom dodiru sa neprijateljem nalazila se 3. brigada, čije su jedinice pretežno bile sastavljene od novomobilisanih boraca, koji do tada nisu učestvovali u borbi niti su imali osnovno vojnostručno znanje. Stare i borbeno iskusne jedinice bile su u odnosu na front pred Sušakom duboko raspoređene u pozadini slobodne teritorije, zbog čega je trebalo izvršiti pregrupisanje, a to je iziskivalo dosta vremena i napora,

Kada je štab 13. divizije saznao da neprijatelj priprema ofanzivu na oslobođenu teritoriju, preduzeo je odgovarajuće operativne mere, radi stvaranja jačeg odbrambenog fronta na položajima severoistočno od Sušaka. U vezi stim, štab divizije je 6. oktobra 1943. u 14 časova izdao usmeno naređenje štabu 2. brigade da uveče istog dana izvrši pokret iz Novog prema Hreljinu, smeni 3. brigadu i posedne njene položaje odbrane, a posle toga pripremi i izvede napad na Kamenjak (k.838 i k. 411 radi ojačanja položaja na desnom krilu borbenog poretka. Zamena jedinica bila je uslovljena potrebom da se na prvim borbenim položajima u početku neprija-

OBOSTRANI RASPORED SNAGA U DRUGOJ FAZI OFANZIVE

Skica 2

teljskih dejstava angažuje starija i borbeno iskusnija jedinica, dok bi se 3. brigada uvodila u borbu postepeno i pod povoljnijim uslovima i to u kasnijoj fazi borbe, pošto je ona formirana od mobilisanog ljudstva nepun mesec dana pred početak ofanzive. Ovom prilikom ostalim jedinicama štab 13. divizije nije izdavao druga naređenja, jer su se nalazile u posebnom položaju. Četvrta brigada bila je pod komandom štaba 8. kordunaške divizije i angažovana u blokadi neprijatelja u Ogulinu, dok je 1. brigada bila u pokretu iz Karlobaga prema Novom sa zadatkom da zatvori pravac Hreljin—Križišće—Novi. Do tada se ova brigada nalazila pod komandom štaba 6. ličke divizije, s kojom je izvodila akcije oko Gospića i Karlobaga.

Istovremeno neprijatelj je produžio sprovođenje operativnih mera. Posle izvršenog prikupljanja tenkovska kolona 194. tenkovskoga grenadirskog puka izvršila je pokret iz rejona Kamenjaka prema Gornjem Jelenju, gde je 7. oktobra 1943. u 3 časa (noću) napala 2. partizanski odred i prisilila ga na povlačenje prema Mrzloj Vodici. Međutim, štab odreda nije o ovom događaju izvestio štab 3. brigade, koji se nalazio u selu Meja, iako je sa njim imao telefonsku vezu. Zapostavljanje ove dužnosti skupo će platiti ostale jedinice divizije u toku daljih dejstava.

Dva sata posle neprijateljskog napada na položaje 2. odreda tj. u pet časova 7. oktobra na prostor Hreljin—Krasica stigla je iz pravca Novog 2. brigada s namerom da smeni 3. brigadu. Razmestila se po bataljonima, kako je prikazano na skici 2, i to radi kraćeg odmora pre početka smene jedinica 3. brigade. Ovom prilikom štab 2. brigade bio je obavešten od komandanta 3. brigade da je situacija na položajima normalna, iako je neprijatelj otpočeo napad na položaje 2. odreda već dva sata pre toga i ozbiljno ugrozio desni bok i pozadinu 3. brigade. Po izbijanju na raskrsnicu puteva kod Gornjeg Jelenja tenkovska kolona 194. grenadirskog puka napravila je zaokret prema jugu i preko Koritnjaka prodirala prema Meja—Gaju i Hreljinu. U 8.30 časova neprijatelj je iznenada iz pozadine napao 3. brigadu kod Koritnjaka a istovremeno i sa fronta snagama 901. tenkovskog puka i razbio je. Ovo je prouzrokovalo paničan strah kod većeg dela jedinica koje su se tom prilikom našle u okruženju „tako da je bježao kako je tko znao, bez ikakve organizacije i komande“, kako je to naveo štab 13. divizije u svom izveštaju glavnom štabu NOV Hrvatske posle završetka borbi. Mnogo boraca (novih) se predalo neprijatelju ili se brzo presvuklo u civilna odela i otišlo kućama, dok su se ostali po grupama probijali prema Bribiru. Jedan manji deo prebacio se čak na ostrvo Krk. Brigada je ovom prilikom izgubila sve teško naoružanje (4 protivtenkovska topa, 4 minobacača i većinu teških mitraljeza). Od ovoga momenta ova brigada prestala je da postoji kao organizovana jedinica, sa kojom štab divizije nije mogao računati za čitavih narednih osam dana, dok se nije prikupila i sredila, ali brojno daleko manja nego što je bila početkom neprijateljskog napada. Dok su nemačke jedinice napadale 3. brigadu, štab 2. brigade izdao je naređenje jedinicama da posednu položaje u zahvatu ceste Koritnjak—Hreljin. Želelo se dejstvovati na bokove neprijatelja u toku njegovog prodiranja navedenim pravcem. Međutim, neprijateljski tenkovi su već u 9.30 časova prodrli do Meje, a u 9.40 časova izbili su do Hreljine, te tako razdvojili 2. brigadu na dva dela (skica 2). Zbog toga njene jedinice nisu mogle zaposesti položaje, kako je to naređeno, izuzev 4. bataljona, koji je sa položaja kod železničke stanice Meja jedan sat vodio borbu protiv nemačke pešadije, koja se odvojila od tenkova, a zatim se povukao prema Benkovcu. Odbranu, za kraće vreme, uspeo je organizovati i 3. bataljon u rejonu Hreljina, ali su ga neprijateljski tenkovi prisilili da napusti položaje i da se povuče prema Zlobinu i Bakarcu. Prateći bataljon je kod Hreljina potpuno razbijen. Prvi i 2. bataljon, videvši da su opkoljeni, prebacili su se

prema Bakarcu, gde su upali u obruč i razbijeni. Oдавde su se po delovima probijali prema selu Smrika, odnosno prema Grižama, gde su se kasnije prikupljale i ostale jedinice brigade i delovi 3. brigade. Na prostoru između Hreljina i Križišća neprijateljski tenkovi razbili su i haubičku bateriju 2. brigade, zaplenili dve haubice, pa je, kao i ranije 3. brigada, i 2. brigada ostala bez dela teškog naoružanja. Ovo je bila prilika da štab 2. brigade uoči ozbiljnu grešku, koju je napravio prilikom organizacije pokreta iz Novog prema Hreljinu (radi smene 3. brigade u duhu naređenja štaba divizije), kada nije poslao haubičku bateriju odmah po prijemu naređenja da zauzme vatrene položaje u rejonu Hreljina pre dolaska brigade, odnosno otpočinjanja neprijateljskog napada. Da je ovo učinjeno, ishod borbe prvog dana bio bi, nesumnjivo, pozitivniji za obe brigade, pa i za diviziju, jer bi artiljerijska podrška omogućila jedinicama da se srede u uslovima kada su bile iznenadno napadnute.

Kada je Glavni štab NOV i PO Hrvatske saznao da je neprijatelj izbio na liniju Križišće—Hreljin, istoga dana (pismeno) naredio je štabu Primorsko-goranske divizije, koja se nalazila pod njegovom neposrednom komandom, da 3. i 2. brigadom zatvori pravac Hreljin—Zlobin—Fužine; 1. brigadom (posle stizanja iz Gospića preko Karlobaga i Senja) da zatvori Hreljin—Križišće—Novi, a jedinicama 2. partizanskog odreda i 1. brigade pravac Gornje Jelenje—Mrzla Vodica—Lokve—Delnice. Međutim, štab divizije, kao što smo videli iz ranijeg opisa borbenih događaja, nije mogao ništa preduzeti u duhu naređenja Glavnog štaba Hrvatske, jer su obe brigade krajem prvog dana borbe bile potpuno dezorganizovane, a 1. brigada je bila mnogo udaljena od položaja koje je trebalo da brani.

Neprijatelj je 8. oktobra nastavio dejstvo. Tenkovska kolona 901. grenadirskog puka je u 9 časova probila položaje 3. bataljona 2. brigade kod Plasa, a u 11 časova i 4. bataljona kod sela Brdo i zauzela Fužine. Bataljoni su se narednog dana i noći sa štabom brigade povukli prema Liču. Imali su 8 mrtvih.

Na desnom pravcu odbrane 13. divizije, iz Gornjeg Jelenja, krenula je kolona 194. tenkovskog puka, napala i probila položaje 1. bataljona 1. brigade i 2. odreda kod Mrzlih Vodica i odbacila ih prema Crnom Lugu. Do 13. časova istoga dana zauzela je Lokve. Neprijatelj je u ovim borbama imao 6 mrtvih i 13 ranjenih vojnika i starešina.

Narednog dana, 9. oktobra, oba puka su pretražila i čistila teren u obruču Sušak—Kamenjak—Mrzla Vodica—Lokve—Fužine—Zlobin—Hreljin—Bakar i Sušak od ostataka jedinica 3. brigade. Istovremeno pukovi su se pripremali za prodor, preko Delnica i Vrbovskog, prema Ogulinu.

Krajem trećeg dana borbenih dejstava prestao je organizovanje otpora na pravcu odbrane 2. brigade, koja se narednih dana (10. i 11. oktobra) po delovima prikupljala na prostoru između Grižana i Bribira. Tamo su pristizali, iz raznih pravaca, i delovi 3. brigade, od kojih je ponovo formirana brigada i pripremana za dalja dejstva.

Da je 901. tenkovski grenadirski puk nastavio prodiranje prema Crikvenici i Novom, kako je bilo predviđeno, jedinice 2. i 3.

brigade zapale bi u još veće teškoće, jer ne bi imale ni vremena ni prostora da se prikupe i srede. Zaokret ovoga puka iz Hreljina prema severu (iz nepoznatih razloga) olakšao je položaj ovih jedinica, koji je bio vrlo težak. U daleko povoljnijem položaju su bile jedinice na desnom krilu 13. divizije, jer su imale oslonac na slovenačke jedinice severno od Crnog Luga i u rejonu Broda na Kupi. Štab 13. divizije 9. oktobra naredio je jedinicama sa kojima je još imao vezu da u novonastaloj situaciji prekopavaju i ruše ceste i sporedne puteve i da na taj način usporavaju prodiranje oklopnih snaga neprijatelja, a Glavni štab Hrvatske potčinio mu je 4. brigadu, koja je do ovog vremena bila pod komandom štaba 8. divizije kod Ogulina. Štab divizije naredio je 4. brigadi da posedne položaje za odbranu na pravcu Ogulin—Jasenak i Gomirje—Jablan—Mrkopalj.

Ujutru 10. oktobra neprijatelj je nastavio napad po predviđenom planu. Prethodnica 901. tenkovskog puka je do 11 časova bez otpora izbila do Ravne Gore, a do pađa mraka pred Vrbovsko, dok je 194. grenadirski puk uspostavio zaprečnu liniju Križišće—Fužine i Lokve—Mrzla Vodica. Narednog dana izvidnica 901. tenkovskog puka bez borbe se probila do Ogulina. Ovim je bila završena prva faza ofanzive u Hrvatskom primorju i Gorskom kotaru.

DRUGA FAZA OFANZIVE

Pred početak druge faze nemačke ofanzive 13. primorsko-goranska divizija nalazila se u mnogo povoljnijem taktičkom položaju nego uoči prve faze. Sve jedinice bile su pod komandom štaba divizije i raspoređene na užem prostoru (skica 3).

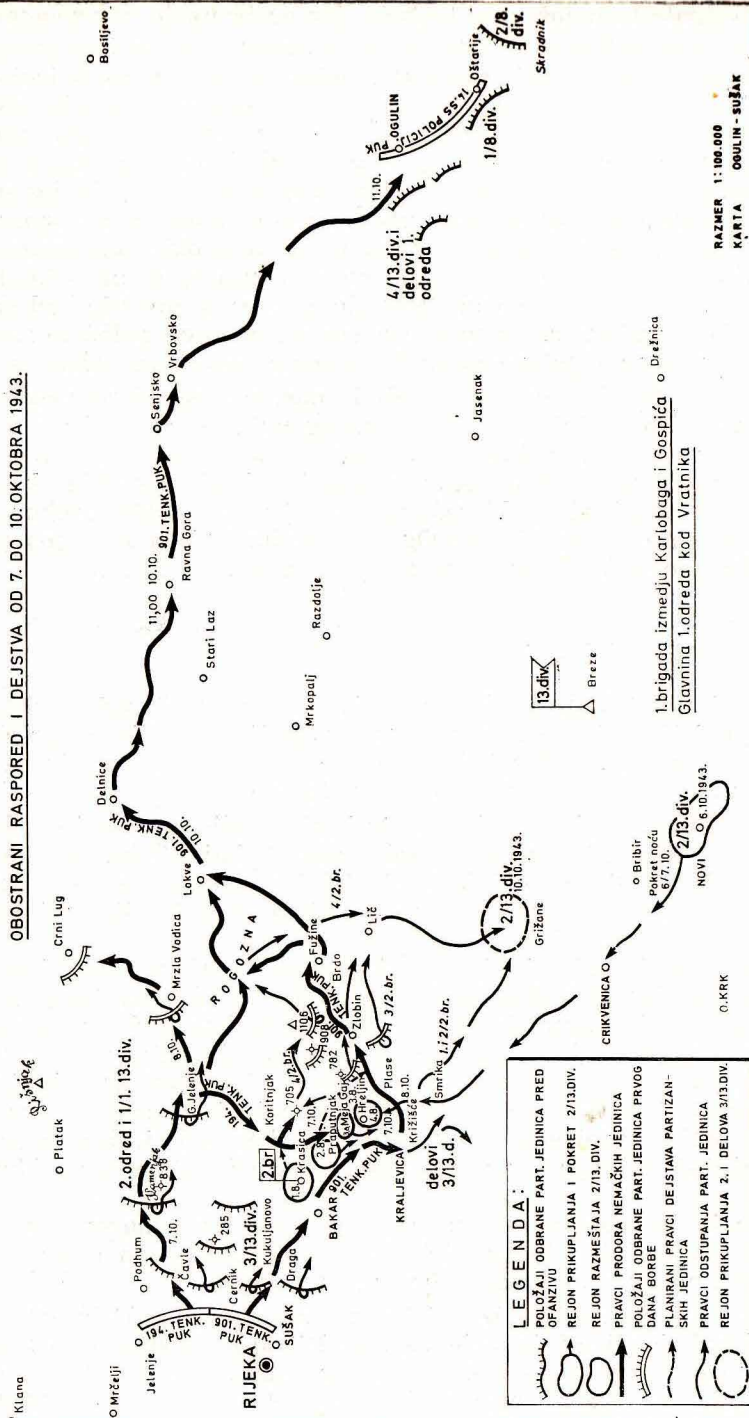
Na istočnom delu slobodne teritorije jedinice divizije održavale su vezu sa jedinicama 8. kordunaške divizije. Osim toga, u ranijim borbama starešine i štabovi stekli su određena, iako gorka taktička iskustva u borbi sa neprijateljem, čiju taktiku ratovanja do tada nisu poznavali.

Štab 13. divizije očekivao je da će neprijatelj nastaviti dejstva na preostali deo slobodne teritorije, pa je 15. oktobra izdao naređenje svim jedinicama da deluju dekoncentrisano, da primenjuju zasade na prekopanim i porušenim cestama, da sklone teško naoružanje i komore na sigurna mesta, jer će tako biti sposobnije za brze pokrete i manevre u borbi. U naređenju je posebno potcrtana potreba bolje organizacije informativne službe. Cilj je bio da se izbegne slučaj 3. brigade na položajima pred Sušakom i na Kamenjaku.

Da bi izbegao da se cela divizija nađe pod udarom neprijateljskih tenkovskih klinova, štab divizije odlučio je da prebaci deo snaga van prostora na kome je vođena ofanziva.

Prva brigada dobila je zadatak da pređe u rejon Delnice—Crni Lug—Mrzle Vodice i da, osloncem na Rišnjak, dejstvuje na komunikacije Gornje Jelenje—Delnice radi ometanja neprijateljskog saobraćaja. Trećoj brigadi naređeno je da se prebaci na prostor Bribira i Lukova, te da odatle dejstvuje protiv neprijateljskog saobraćaja

OBOSTRANI RASPORED I DEJSTVA OD 7. DO 10. OKTOBRA 1943.

na komunikaciji Lokve—Fužine—Zlobin. Druga i 4. brigada ostale su na položajima koji su prikazani na skici 3.

Odbrana teritorije, prikazana na skici 3, bila je za diviziju od velikog značaja, jer su se na njoj nalazile snabdevačke baze, organi narodne vlasti i bolnice.

Posle nekoliko dana odmora i reorganizacije jedinica štab 2. tenkovskog korpusa je 15. oktobra ujutru počeo drugu fazu ofanzive protiv jedinica 13. divizije na prostoru Ogulina, Vrbovska, Mrkopalja, Brinja. Cilj je bio da se od partizanskih jedinica očisti područje između cesta Mrkopalj—Ravna Gora—Vrbovsko—Ogulin; Ogulin—Jasenik—Novi i Ogulin—Josipdol—Jezerane. Za ove potrebe Nemci su, pored postojećih jedinica, dopremili još 132. grenadirski puk i 44. izviđački odred 44. grenadirske divizije.

Ujutru navedenog dana 132. grenadirski puk i 44. izviđački odred počeli su prodirati s linije Mrkopalj—Ravna Gora—Vrbovsko prema jugoistoku, a 901. tenkovski puk iz Ogulina prema Jasenku i Jezeranima. Neprijateljska kolona koja je prodirala iz Mrkopalja prema Širokoj Dragi je oko 8 časova napala dva bataljona 1. brigade, prisilila ih na povlačenje i nastavila nastupanje prema Jasenku. U toku kasnije borbe delovi 1. brigade sačekali su manju kolonu Nemaca u zasedi i naneli joj gubitke od 20 mrtvih i ranjenih. Jedinice ovog bataljona imale su 6 nestalih boraca. Usled borbi na ovom pravcu 1. brigada nije mogla krenuti na određeni zadatak 15. oktobra, kako joj je bilo naređeno, već je to učinila narednog dana, ali ne cela, jer je neprijatelj odbacio deo njenih snaga prema Drežnici, koje su tamo i ostale.

Tenkovska kolona koja je prodirala preko Josipdola i Jezera na prema Drežnici odbacila je jedinice 8. kordunaške divizije sa položaja kod Modruša, nastavila nesmetan prodor prema rejonu Drežnice i Jasenku, izbila u pozadinu 4. brigade, koja je zatvarala pravac Ogulin—Jasenak, i iznenadila i razbila neke njene jedinice, neiskusne u borbi protiv tenkova. Brigada je imala 15 mrtvih, 10 ranjenih i nešto zarobljenih i nestalih boraca. Da bi izbegla okruženje i uništenje, brigada se povukla sa položaja kod Jasenka na komunikaciju Jasenak—Mošune. Druga brigada ovoga dana ostala je na istim položajima odbrane, a 3. brigada izvršila je pokret iz rejona Drežnice preko Mošuna za Lukovo i narednih dana nastavila dejstva u skladu sa ranije navedenim naređenjem štaba divizije.

Naredna dva dana (16. i 17. oktobra) na operativnom prostoru 13. divizije situacija je bila ovakva: neprijatelj je manjim kolonama čistio unutrašnjost okruženog prostora između pojedinih pravaca s namerom da pronađe i uništi delove jedinica koji su se u toku borbe odvojili, kao i snabdevačke baze i ustanove 13. divizije. Već prvog dana borbi na pravcu Modruš—Jezerane—Drežnice nemačke jedinice su u selu Stajnici streljale oko 60 ranjenika, zbog čega je štab divizije preduzeo brze mere za osiguranje ostalih bolnica i ustanova.

Prva i 3. brigada, koje su bile van dodira sa neprijateljem, nastavile su pokret prema dobivenim zadacima, dok je 2. brigada

napustila položaje kod sela Kamenice i preuzela osiguranje bolnica i evakuaciju ranjenika na sigurnija mesta, zapadno od Drežnice.

Devetnaestog oktobra nemačke jedinice napustile su zauzetu teritoriju i povukle se na liniju Ogulin—Vrbovsko—Delnice, radi pripreme za ofanzivna dejstva protiv slovenačkih partizanskih jedinica na području Dolenjske i Notranjske, što je u velikoj meri oslabilo pritisak na 13. diviziju na istočnom delu Gorskog kotara.

Gde su uzroci slabostima rada i poraza većeg dela jedinica 13. divizije u prvoj polovini oktobra 1943. godine?

Neposredni uzroci koji su doveli do razbijanja jedinica 3. i 2. brigade prvog dana ofanzive leže u sledećem:

1) Štab 3. brigade zapostavio je izviđačko-obaveštajnu službu jedinica, tako da one nisu imale nikakvog kontakta sa neprijateljem, pa nisu bile u stanju da prate njegovu aktivnost i da blagovremeno otkriju njegove namere. Ukoliko je obaveštajna služba i postojala, ona se obično oslanjala na informacije civila koji su dolazili sa terena koji je kontrolisao neprijatelj. Ove informacije najčešće su bile netačne. Posledica toga bila je slaba organizacija borbениh položaja, posebno slabo obezbeđenje prema neprijatelju. Oslanjajući se na svom desnom krilu na (bez rezervno) osiguranje 2. odreda, brigada nije u dovoljnoj meri prekopala cestu Gorenje—Jelenje—Krasica, a površno napravljene prepreke nisu efikasno branjene, tako da je brigada primila iznenadan udarac, pa je to bio osnovni uzrok uspešnog neprijateljskog napada.

Iznenadna i masovna pojava neprijateljskih tenkova, koje su mnogi borci prvi put videli, izazvala je paniku u većini jedinica obe brigade, posebno među borcima 3. brigade, tako da su neobučeni borci bacali oružje, smatrajući ga teretom na putu spasavanja golog života. Nemačka tehnika postala je neka vrsta strašila, protiv koga se nemoguće boriti. Tome je dosta doprinela i propaganda koju su Nemci vešto ubacivali u partizanske jedinice i to preko domaćih neprijateljskih elemenata, koji su se kroz proces mobilizacije infiltrirali u naše jedinice. Čak su i pojedini štabovi brigada nasledali neprijateljskim parolama, verujući da su neprijateljski tenkovi čudo protiv koga nema efikasnog sredstva borbe. Međutim, pogrešno bi bilo misliti da su ovakva shvatanja i stavovi bili rezultat samo neprijateljske propagande. Ona su većinom bila odraz nepoznavanja taktičko-tehničkih osobina neprijateljske borbene tehnike i neadekvatnog načina borbe protiv nje. Drugim rečima, štabovi jedinica nisu shvatili da i temeljito prekopane i porušene ceste (same po sebi) ne predstavljaju efikasnu i dugotrajniju odbranu, ako nisu vešto i uporno branjene svim raspoloživim vatrenim sredstvima. Do toga saznanja došlo se posle prvih uspeha protiv-oklopne odbrane 2. odreda i uspeha nekih drugih jedinica divizije. Položaje odreda kod Mrzlih Vodica neprijatelj nije uspeo probiti sve dok druge neprijateljske snage nisu probile odbranu jedinica 2. brigade kod Zlobina i manevrom preko Fužina i Lokava ugrozile položaje 2. odreda iz pozadine. Dobro branjena porušena i pregrađena mesta na komunikaciji Mrkopalj—Jasenak i Ravna Gora—Jasenak onemogućila su proboj neprijateljskim jedinicama. Nemač-

kim snagama trebalo je dva dana dok su se probile od Ogulina do Jasenka, jer su mesta na cesti bila vešto i uporno branjena, iako slabije prekopana, te su Nemci rejonom Jasenka ovladali posle manevra iz pozadine, odnosno iz pravca Drežnice, u koju su prodrli iz Jazerana.

3) Izrazita slabost odbrane partizanskih jedinica bila je u tome što su štabovi brigada sporo iznalazili odgovarajuća taktička rešenja i suprotstavljali svoju taktiku taktici neprijatelja. Nemci su primenjivali duboke taktičke prodore oklopnim snagama duž komunikacija, na kakve naše komande i jedinice nisu bile navikle, jer su se do tada borile protiv italijanskih jedinica, čiji su štabovi u većini slučajeva, kroz ofanzivna dejstva, primenjivali taktiku frontalnog potiskivanja. Umesto dubokog ešeloniranja borbenog rasporeda jedinica duž pojedinih pravaca, oslanjajući se na dobro porušene puteve, štabovi brigada primenjivali su linijski raspored, koji je zapao u krizu čim je bio napadnut i probijen. Takva praksa prouzrokovala je česte pokrete jedinica sa jednog na drugi položaj (po lošem vremenu i teško prohodnom terenu) i neredovnu ishranu jedinica, što je negativno uticalo na borbeni i moralni duh boraca i starešina, koji su počeli gubiti veru u sebe i svoje oružje. Pojedine starešine i štabovi brigada počeli su gubiti poverenje u svoje borce i jedinice, što je opterećivalo međusobne odnose i još više potkopavalo borbenu sposobnost vojnih kolektiva. Takvo stanje je, uz pomoć neprijateljske propagande dovelo do većeg broja dezerterstva boraca, što je bio najizrazitiji znak slabog moralno-političkog stanja u jedinicama, prouzrokovanog u prvom redu slabim rukovođenjem vojnim akcijama i slabim borbenim rezultatima, pa i drugim činiocima.

Podizanje borbenog duha u jedinicama moglo se postići samo prelazom na dobro pripremljene pojedinačne manje akcije protiv neprijatelja, a ne logorovanjem u šumi i privremenim prekidanjem dodira sa neprijateljem, kako su to pogrešno zamišljali i komandi divizije predlagali neke starešine i štabovi brigada. Praksa je pokopala ovakva shvatanja i stavove i ukazala na druge puteve za rešavanje problema. Naime, prvih 7 unitšenih nemačkih tenkova u nekoliko dobro pripremljenih akcija, koje su izvele inžinjerijske jedinice, ubedljivo su demantovale shvatanje onih koji su izražavali sumnju u uspešnu borbu partizanskih jedinica protiv oklopnih sredstava. Sem toga uspešno izvedene borbene akcije pokazale su se kao najbolje sredstvo za podizanje morala boraca, razbijanje straha pred nepoznatim, podizanje borbene sposobnosti jedinica i za suzbijanje neprijateljske propagande. Uspeh bi bio još veći da je koordinirana upotreba svih borbenih sredstava i načina borbe protiv neprijateljskih tenkova i žive sile.

Privremenim neuspesima jedinica u borbi protiv nemačkih snaga znatno su pridoneli i neki nedostaci u komandovanju starešina i štabova, slaboj disciplini i međusobnim odnosima. Štabovi bataljona često su bili daleko od svojih jedinica, pa nisu mogli neposredno uticati na tok borbe preko komandira četa (glasom ili ugovorenim signalima), već su to činili preko kurira, što nije bilo u

skladu sa borbenom situacijom, niti sa veličinom jedinice, posebno kada su bataljoni, usled pretrpljenih gubitaka, bili jednaki četama. Sem toga štabovi bataljona, u većini slučajeva, nisu određivali položaje za odbranu svakoj jedinici na licu mesta, što je imalo za posledicu slab izbor zemljišta i slabo postavljen plan odbrane od njih, neiskusnih starešina.

Izveštaji nižih štabova nisu bili odraz stvarnog stanja na frontu, jer nije bila dobro organizovana služba borbenog izviđanja u pozadini neprijatelja. Nepotpuni i netačni izveštaji dovodili su štab divizije u zabludu i nametali mu preduzimanje mera koje nisu bile odraz stvarnih borbenih potreba.

Blagovremeno i potpuno izvršavanje primljenih naređenja od štaba divizije pojedini štabovi brigada često nisu shvatili kao zakon koji vlada na bojnopolju. Ova pojava prenosila se i na niže štabove i starešine, među kojima je u znatnoj meri vladao familijaran odnos, zbog čega se nije pozivalo na odgovornost za neizvršenje primljenih naređenja. Do koje mere su postojali neizgrađeni vojnički odnosi i nedisciplina vidi se najbolje iz primera jednog štaba brigade, koji je u pojedinim teškim situacijama postavljao na dobrovoljnoj bazi pitanje izvođenja vojnih akcija svojih jedinica, što je nespojivo sa načelima na kojima se zasniva vojna organizacija i vojnički odnosi među komandama i starešinama u toku rata.

SLABOSTI U RADU ŠTABA DIVIZIJE

I u radu štaba 13. divizije bilo je manjkavosti, što je i razumljivo kada se imaju u vidu okolnosti pod kojima je radio. U fazi priprema i početka neprijateljskih operacija štab nije uspeo blagovremeno i realno proceniti namere neprijatelja, zbog čega nisu pravovremeno preduzete sve mere radi efikasne odbrane jedinica. Na početku neprijateljskih dejstava štab nije delovao kao celina sa određenog mesta, već su se njegovi članovi nalazili na pojedinim sektorima borbe, na kojima su se borile pojedine jedinice. Slaba organizacija veze sa jedinicama i veliki operacijski prostori prouzrokovali su nedostatak pregleda nad radom potčinjenih jedinica, odnosno vrlo sporo prenošenje naređenja i prijem borbenih izveštaja. Samoinicijativa štabova brigada i nižeg starešinskog kadra u ovakvim uslovima bila bi od prvorazrednog značaja za uspeh jedinica, ali je ona, na žalost, ozbiljno podbacila, zbog čega su jedinice pretrpele velike gubitke.

Početnom operativnom neuspehu jedinica 13. divizije znatno je pridoneo Glavni štab Hrvatske. On nije blagovremeno procenio namere neprijatelja za vreme ofanzive na Slovenačkom primorju i u Istri, iako je imao radio—vezu sa Glavnim štabom Slovenije i pregled delatnosti neprijatelja. Drugim rečima, nije pretpostavljao da će neprijatelj pored Slovenačkog primorja i Istre čistiti od partizana i prostor Hrvatskog primorja i Gorskog kotara. Da je to imao u vidu, Glavni štab Hrvatske verovatno ne bi angažovao najbolje brigade 13. divizije na širem sektoru Gospića i Karlobaga, bez

obzira na operativni značaj tamošnjih akcija. Da su se 1. i 2. brigada početkom ofanzive našle na položajima Križišće—Hreljin—Zlobin—Fužine—Lokve, na koje ih je usmeravao Glavni štab kada je već bilo kasno, situacija bi bila drugačija, a žrtve i materijalne štete daleko manje.

Na kraju ovog napisa nameću se još neki posebni zaključci, koje treba istaći.

Formiranje 3. i 4. brigade 13. divizije i 1. i 2. istarske brigade od neobučenog i heterogenog ljudstva, u uslovima kada narodni ustanak čini prve korake, pokazalo se kao loše iskustvo. Necelishodno je neobučeno ljudstvo odmah okupljati u krupne vojne formacije, kao što su brigade, koje su se u drugim ustaničkim krajevima Jugoslavije pojavile na višem stupnju razvoja oružanog ustanka. Drukčije rečeno, ovaj istorijski čin u razvoju narodnooslobodilačkog pokreta Hrvatske odigrao se godinu dana posle podizanja ustanka, dok su pre toga mladi i neobučeni ljudi prolazili kroz postepene organizacione forme vojne organizacije i metode borbe, počev od samostalnih borbenih grupa, preko četa i bataljona, vodeći borbu napadima na neprijateljske patrole, transportna sredstva, manje kolone i sl.

Da su ustanici (u prvom redu mlađa i telesno zdrava godišta) bili prihvaćeni i organizovani kroz forme većeg broja diverzantskih grupa i samostalnih četa, koje bi kroz nekoliko meseci razvijale postepeno borbenu delatnost na širem prostoru primorskog pojasa napadom (u prvom redu) na objekte na komunikacijama, odnosno na manje operativne i pozadinske delove neprijatelja s ciljem da se prekale u borbi na prvim manjim uspesima, rezultati bi bili sigurno bolji i situacija drugačija. Na ovakav zaključak nas navodi iskustvo narodnog ustanka u Istri. Naime, posle razbijanja brigada početkom oktobra 1943. Operativni štab za Istru je pristupio formiranju većeg broja samostalnih partizanskih četa, koje su delovale kroz manje borbene akcije sve do prvih meseci 1944, kada je većina njih uključena u prve bataljone, a kasnije bataljoni u odrede, tako da je prva istarska brigada ponovo formirana tek početkom aprila 1944, tj. nakon 7 meseci (kada su sazreli svi objektivni i subjektivni uslovi za to). To dokazuje da je vojna organizacija, kao oružani vid ustanka, morala ići svojim postepenim logičnim tokom, kao što je išla u većini slučajeva u drugim krajevima, a koju je praksa potvrdila kao potpuno opravdanu. Nasuprot ovakvoj praksi rukovodstvo oslobodilačkog pokreta Hrvatskog primorja je od neobučenih ljudi formiralo glomazne jedinice. One su počele prvo borbenu krštenje u frontalnim borbama i to protiv neprijatelja naoružanog oklopnim sredstvima, koji je u borbenom iskustvu, načinu ratovanja i naoružanju predstavljao novost na bojnom polju i za stare,iskusne brigade, koje su raspolagale i visokom političkom svešću i moralom.

Panika izazvana iznenadnom pojavom oklopnih sredstava, u prvom redu tenkova, ukazuje na veliki i nikada preneglašeni značaj koji treba pridavati izučavanju ovih sredstava, posebno načinu

borbe protiv njih i mirnodopskoj obuci starešina, naročito rezervnih. Ovo utoliko pre što tenkovi i druga oklopna tehnika sve više dobijaju na značaju.

Dragocena iskustva iz borbi jedinica 13. primorsko-goranske divizije, kao i drugih partizanskih jedinica, ukazuju na potrebu realnijeg prilaza izučavanju iskustava iz oslobodilačkog rata, s ciljem da ona postanu okosnica izgradnje i razvijanja vojne organizacije i njene nadgradnje. Zato postoje razne mogućnosti. Učesnici narodno-oslobodilačkog rata trebalo bi da više nego do sada obrađuju iskustva iz značajnijih borbi partizanskih jedinica i da ih objavljuju u raznim časopisima i drugim publikacijama. Treba odbaciti težnju da se piše samo ono što je pozitivno, a mimoilazi ono što je negativno ili se ono pominje samo uzgred, jer je svaka jedinica imala svoje uspone i padove, svoje slavlje i tužne momente, svoje pobjede i poraze.

U postojećim međunarodnim uslovima i tendencijama daljeg razvoja vojne misli i tehnike, naša ratna iskustva postaju sve značajnija i zato im treba posvetiti sve veću pažnju, da bi postala sastavni deo naše odbrambene moći.

Pukovnik u penziji
Stevo SUNAJKO

L I T E R A T U R A

- 1) Zbornik dokumenata i podataka o NOR jugoslovenskih naroda, tom V, knjiga 19, dokumenat br. 80;
— knjiga 20, dokumenat br. 34, 37, 62, 89, 116, 153, 169 i 170,
— knjiga 21, dokumenat br. 13, 67, 101 i 134,
- 2) Izveštaji štaba 13. divizije Glavnom štabu Hrvatske,
- 3) Izveštaji štabova brigada štabu 13. divizije,
- 4) Knjiga Tome Ferenca „Kapitulacija Italije in narodnooslobodilna borba u Sloveniji jeseni 1943”.